

EESTIA STE NOORTE MEESTE KRISTLIK ÜHING ROOTSIS
KFUM för Estlandare i Sverige + YMCA for Estonsians in SWEDEN. Birger Jarls gatan 35. Sthlm.

L68
(1-9)

Loenguteseeria Nr 1. Teaduse ja kultuuri valdkonnast.

Loeng Nr. 8

m. 68

EESTI KIRJANDUSELU RASKETEL AASTATEL .
=====

Mag. phil. Mall Jürma.

Kui "ehtlik mürk" on õieti rahvale kirjandus, see ilmnes alles meie tõsiselt kahe võõrriigi okupatsiooni ajal. Demokraatlikus Eestis puudus taiesti tellimuslik propagandakirjandus, nagu seda vaja õ diktatuurriik oma rahva maailmavaadete tasalülitamiseks ja ühtlustamiseks. Eesti kirjanik kirjutas - nagu "nokk oli kasvanud". Kirjutati sellest mis andis kirjandusliku elevust, mis pakitses rahva või onese hinges ja südames. Eesti kirjanduses kajastub tema rahva vaimne ja füüsiline pale, tema argipäev maal või linnas, mineviku idealism või tänapäeva ühiskonna kriitika. Eesti kui põõsa talupojarahva kirjandus põhineb oma enamikus romaani traditsioonidel, mis tegelevad eestlaste ürgsete ideaalidega: igatsusega oma maalapi järele, põlise tungiga hariduse peole. Võitlus eesistade maa karmi loodusega, kehvade mullapinnasega, eestlasele omane visadus, tööind, trots ja üles märke ronimise püüdlused - need on motiivid millele rajaneb eesti kirjanduse paremik. Monumentaalseim näide sellest on Tammsaare ulatuslik "Tõde ja Õigus", too tõhja-Eesti kadakasest seomaastikust ja visast eestlase prototüübist pa rimini õnnestunud maaling, milles ei puudu oma rahvapärane huumor ja lõpsakuski elu päikesepaistelise mate külgede kirjeldamisel. A. Kitzbergi rahva hinge analüüsivad draamad ja komöödiad minevikust kui ka kirjaniku kaas ajast on oma tugevate karaktertüüpidega veri meie verest. Eduard Vilde seumata "Mäeküla piimamees", klassiline eksemplar eesti romanist, on julgesti kõrvutatav Skandinaavia parima tega, samuti kui elab meis edasi Koivula ja Juhan Liivi suure tu luule.

"Noor-Eesti" ja "Siuru" kirjanduste liikumiste prominentsemaid esin dajaid, euroopalike võimetega luuletajad nagu G. Suits, M. Under, H. Visnapuu jäävad meie meie kirjandusliku varamu nurga kiviõeks, kelle loomingus oma-aja meeleolud ja südametuksed leiavad mitme-palgelisemat käsitlemist sageli eeskujulikemas vormis, eriti Underi juures. Romanistid nagu Gailit, Malk, Metsanurk, Hindrey, Kivikas jt. annavad rikkalikult elamusi rahva psüühis juurduvate mitmekülgsede aktuaalsete ja minevikuliste probleemide käsitlemisega. Eestlase tugevaima kirjanduse harrastuse - lüürika - välja pursked on andnud jõulisi noori talente, kellest Betty Alver, Heiti Talvik,

B. Langro on silmapaistvamaid. Need ja paljud teised on nimed, kellele võime olla uhked. Meil ei tarvitse tõsiselt põhuda ulamuskomplekse ega liita silmi. Me tahame tõmmata võrdjooni omamaiste autorite loomingu ja välismaal kirjananduse vahel. Meie kirjanduse tippsaavutis "Tõde ja õigus", samuti Gailiti ja Mälgu mitmed romaanid olid tõlkeis juba rajanud omale tee väliskirjandusse ja Tammsaarest ning Underist kõneldi kui võimalikest Nobeli kirjandusliku auhinna kandidaatidest, eriti sel puhul, kui Rootsis tuli auhindamiseks selle soome kui väikerahva kriitnik Emil Sillaampää. Seda kirjanike tihedaimat kokkukuuluvust oma rahvaga tunnetaski ohtlikemana maale tunginud okupatsioon 1940. Oli vaja pistet otse rahva vaimesse südamesse, et halvata selle tegevust endises suunas. Pidi lakkama just see, millele võis anda nimetuse "rahvapärane", just see tunnistati shovinistlikuks ja püstitati eesti kirjanduses uus kahemõtteline loosung: kirjandus olgu sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik. Samal ajal aga püüti lämmatada rahvuslikku vormi kõige algelisemat ja olulisemat väljendusviisi, nimelt emakeeles kirjutamist, sisseveetava venekeelse kirjandusega, mida oli massiliselt kogutud suure Venemaa raamatukogudest eestlaste kultuuriliste huvide rahuldamiseks. Neid määratud eksemplare saabus Eestisse kastide viisi, kuid huvi nende vastu meie lugejaskonnas ei suudetud äratada, osalt ka keele puuduliku oskuse tõttu meie noorema generatsiooni hulgas. Eesti oma väärtuslikem toodang - rahvuslik, rahva vabade sõjastlust käsitav ja ajaloolisi tõdesid säilitav kirjandus (isegi maks köidet "Eesti Entsüklopeediat", mis käsitasid Eesti osa) tuli kõrvaldada nn. "keelatud" raamatute nimestike alusel, mis avaldati ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi Teatajas (varem ilmasid meie Haridusministeeriumi Teatajas soovitatavate raamatute nimestikud, mis hõlbustasid raamatukoguhoidjatele kirjanduliku valiku teostamist.) Eriliseks kurioosumiks aga osutusid eesti keitsevää raamatukogude koostiste nimestikud, mis eranditult olid tulnud tõlkida vene keelde, et vastavad instantsid neist vajalikud ebasesivad teosed oleksid saanud sel teel eraldada. Vist ei tulnud aga selle tööga ise toime ja nimestike läbivaatamiseks moodustati eestlasist komisjon, kei sõna tõsises mõttes tuli lahendada mõistatusi teostele õigete pealkirjade leidmisel. Pealkirjade tõlked olid niivõrd võhiklikud, et Andres Saali "Leilist" oli saanud vene keeles "Par" (aur, mis arvatavasti pidi tähendama saunaloili) same autori "Aita" oli tõlkes "Pinnogi" (aita, käskiv vorm verbist "aitama") jne. Selliseis kätes oli siis eesti kirjandus: Suurim kuritöö eesti rahva väärtuslikumate kirjandustöödetega toimus aga Tartus, kus Ülikooli Raamatukogusse koondatud Lõuha-Eesti avalikest raamatukogudest kõrvaldatud kirjandus pidi kirvestega enne makulatuurina paberivabrikusse saatmist tükkideks.

Siin puudutati hellemat kohta meie rahva hingos, kelle eestipärane kirjandus pidi nüüdsest peale moonduma "nõukogudelikuks", internatsionaalseks.

Eesti kirjanikule omane individualism ei talu ettekirjutusi, diktoeris ja
kla ja aeg ise oma kirjandusesteetilised ja sisulised nõuded. Meie kirjanik-
kond vajus seepärast vaikiwasse olekusse ega suutnud end koguda "sotsia-
listliku" sisu andmiseks eesti kirjandusele isegi okupatsiooniaja lõpuks.
Reaalsus, mis meie harjumus oli varem, meie enda tõsiolu, oli varjusurmas
ja kirjanikkond äraootaval seisukohal. Nii andis too ajajärk meie kirjan-
dusele vaid kaks algupärast romaani: K.Ristikivi "Võõras majas" ja H.Raud-
sepa "Viimne eurooplane", milliste käsikirjad olid kirjutatud varem ja mil-
liste trükkimine sattus vaid sellesse aega. "Võõras majas" oli noore andek-
a autori teine teos, mis käsitas eesti linnakodanluse tekkeaegu Tallinna taust-
tal, nagu kirjaniku esikteos "Tuli ja raud" oli andnud pildi Tallinna töölis-
pererekonnast. Raudsepa "Viimne eurooplane" - mitte just eriti õnnestunud
satiir "noer-eestlasest" - sisaldas muide lõpupoole paar lehekülge "dialek-
tilist materialismi", kuid osutus "tellimuslikkusele" - vaevalt küll kirja-
niku vabast tahtest. Ainult selle paarileheküljelise juurdepoogitud võõr-
keha pärast, mis oli muide taitelikus ebakõlas teose üldkompositsiooniga,
kuulus teos meie teisel okupatsiooniajal (1941-44) kõrvaldamisele. Peale
nimetatud teoste ilmusid küll veel ka mõned erapooletud ja päris endisaeg-
sed novellikogud Krastenilt, Uibopuult jt. Ainus puhtakujuline propaganda-
teos, kui seda broshüürikest üldse teoseks saab nimetada, oli tekstilt kui
ka illustratsioonidelt täiesti ebaõnnestunud P.Viidingu lasteraamat "Töö-
rahva riik", mis ta mannetuse pärast müügilt kõrvaldati võimude eneste poolt.
Kõik muu trükitoodang sisaldas tõlkeid Nõukogude-Vene kirjandusest. Võrrel-
des algupäranditega ilmus neid tohutult. Peamiselt kulus aga meie paber
poliitilistele broshüüridele, millele raamatukogudes tuli sisse seada eri
fondiraamatud ja mis oma kustalt olid kogudesse saarniselt ebasobivad. Lu-
tejsid neile ei leidunud.

Bolshevistik aeg ei ole andnud seega eesti kirjandusele nimetamisväärt-
set. Kirjandusjärele ilmusid senitundmata dilettandid, kel puudus vähimgi
kirjanduslik eelharidus, peamiselt endised poliitilised pörandaalused tege-
lased, kelle katsetusi avaldati ajakirjas "Viisnurk" (ilmus
natsionaliseeritud "Varamu" asemel) ja nädalalehes "Sirp ja Vasar".

Uuette peatüki moodustasid tol ajal av. raamatukogudes korraldatud nn.
kirjandusliku näitused. Eesti raamatukoguhoidjad said kohe võimu ülevõtmise
alguses korralduse välida kirjandusliku näituse komisjonid, kes jälgiksid
kirjanduslike sündmuste tähistamist. Raamatukogu propaganda seisukohalt
oleksid need näitused olnud teretulnud, kui nende kaudu nagu see hiljem
ilmnes, ei oleks pidanud tegema poliitilist propagandat. Seni oli eesti rau-
matukogu olnud apoliitiline asutus, mille põhimõtteks oli mitte ühe erakonna
vaid kõikide poliitiliste rühmituste kui ka ühiskonnakihtide teenimine.

Nüüd tuli vastavalt Hariduse Rahvakomissariaadilt saadud juhtnõõridele korraldada näitusi ka bolshevistlike revolutsiooniasutuste, poliitiliste teoste, nagu Viktor Kingissepa jne. sünni- surmapäevade puhul. I. märtsil 1941 möödus aasta eest suurima kirjaniku surmast, mis puhul meie av. raamatukogu Tallinnas erilise armastusega koostas vastava näituse, esitades siin Tammsaare teoste tervikulise bibliograafia, tema lähteoseid originaalis ja tõlkes, monograafiaid, artikleid kirjanikust jne. Ei puudunud ka varsked lilled ja loorberipuud. Esmajoones tekkis vaidlusiasutuse komitee esimehena Tammsaare teosest "Tõde ja õiguse" näituse jaoks valitud motto pärast "Tõde on igavene..." põhjendades, et igavest tõde ei olegi, leiti see motto olevat ebakõlas ajavooluga. Kui korraldajad rõhutasid, et kaasaegki tahtvat väita, et nende tõde on ainus ja igavene ning näitus ei taha olla poliitiline, vaid puhtalt kirjanduslik ja erapooletu, saadi vastuseks, et "erapooletust" üldse enam ei saavat olla, kuna kõik peab olema "sotsialistlik". Samuti ahvardas helilooja Rudolf Tobiase sünnipäeva puhul korraldatud näitus tuua raamatukogule sekeldusi sellepärast, et esitatud olid muuseas ka mõned Tobiase kontserdikavad tema loodud prelipalade ja oratooriumite nimetusega, mis lõhnas kiriku järgi ja oli seepärast lubamatu (teatavasti oli bolshevike okupatsiooniajal konservatooriumis preliklass suletud, et ei saadaks valmistada ette organiste).

II.

/Soovikorral kasutada ettelugemiseks eri loenguna./

1941. a. millal üks okupatsioonivõim vahetus teise, muutus mõistagi ka okupatsiooni vaim. Osalt võis nüüd jälle tuua välja teosed, mis olid kõrvaldatud eelmise võimu poolt. Ühes Tallinna asutuses leitud Põhja-Eesti raamatukogudest bolshevike poolt kõrvaldatud teosed tagastati vastavaile kogudele. Nüüd tuli aga omakorda uued "keelatud raamatute" nimistud ja raamatukogudes algas uus sorteerimistöö. Ometi oli meie iseseisvusaegses raamatukogudes leidunud kõik, isegi marksismi ja rahvasluges, mida soovis. Nakatatud millestki vastu enda tahmist ei olnud keegi. Nüüd sooviti aga, et kirjanikud hakkaksid kirjutama "rahvussotsialistlikult" mida nad aga samuti selgeks ei õppinud, nagu ei õppinud selgeks "sotsialistlikult" kirjutamist.

Raamatuid ilmus nüüdki üpris vähe. Ilmuda võis vaid see, mis oli sõjastahtis, raamatute trükkimist takistas nn. "paberipuudus". Samal ajal aga müüdi eesti paberit Riiga ja saksa keelne ajaleht "Revaler Zeitung" (saksa propagandaleht Skandinaavia jaoks, millise tiraaži tõsteti pidevalt eesti ajalehtede tiraži samuti pideva vähenemise kaasabil) ilmus nii suures tiraazis, et ta suure arvus eksemplares mõnikord juba sama päeva õhtul, roh-

kes küll järgmise päeva hommikul makulatuorina paberivabrikusse taasis rändas. Ajakirju, missuguseid Eesti iseseisvuseaja lõpul ilmus kaugelt üle saja, lubati trükkida ainult viie ümber, neistki x olid aga pooled puht-teaduslike seltside ametlikud häalekandjad, nagu "Eesti Arst" j.t. Ei aidanud ajakirjade arvu suurendamiseks kaasa ka demonstratiivne iseseisvusaegsete ajakirjade näitus Majandusdirektooriumi ruumes, kust oleks võinud näha, mida suutsime varem. Lõppeks sai ilmumisele perioodiliselt ilmuv "Ammukaar", millest ilmus vaid 2 numbrit koguteosena, noorte- ja naisteajakiri. Viimaste rahvusliku sisu pärast oli raskusi baltlasist pressireferentidega Kindralkomissariaadis, j. need ähvardati sulgeda, kui nad ei lakka tegelemast ainult "Eesti kitsamate raamidega" ega selgita rahvale "uue Euroopa korda", mille sisu jäigi eestlasile teadmatuks, kuid millest oli selge, et selle pidi dikteerima Saksamaa. Prof. Ränki ja allakirjutanu artiklite puhul märkis artu tsensor Schmidt kord, et sellised isikud istuksid Prantsusmaal ammu trelle taga. Nii oli alatasa tunne, nagu oleks kogu rahvas muutunud järsku alaealiseks, kel oli vaja juhtijaid, pealegi seesuguseid, kel polnud aimu meie senisest kirjanduslikest saavutustest. Alfred Rosenbergi Idaministeeriumi juhtnõore teostasid meil peamiselt ümberasunud baltisakslased, kelle tseensurimisel paases vahe läbi filtri. Raamatuid ilmus nii vahe ja nii vaikes-tes tiraažides, et raamat muutus suurimaks spekulatsiooniobjektiks. Haridusdirektooriumi poolt kirjastamiseks esitatud teoste kasikirjad tulid vibrade viisi tagasi, motiiv ikka sama: paberi puudus. Kui arvata siia juurde Eesti kindralkomissari programmeeritud mõtteavaldus oma baltlasist kaastöölisele ametisse asumisel Tallinnas, et Eestit ei kavatseta germaniseerida vaid Eesti rahvas peab iseenesest saja aasta kestel saksa rahvasse "sulama", siis on selge, et meie kirjasõna pidi märkamatuks kaduma. Pidi muutuma vähehaaval eestkätt meie vaimne selgrog, mis oli süvendanud meis põhjendatult iseteadlikkuuhkust ja rahvustunnet ärkamisajasta alates.

Samuti suleti meile sest ajast maailmakirjanduse paremik, kuna kõrvaldati esimese hoobiga, väljaarvatud klassikud, kogu ameerika, inglise ja prantsuse kirjandus. Pikemate kauplemiste järele saadi siiski kogudesse jätta need teosed, mis olid ilmunud enne 1933.a. Kui ka pärast nimetatud aastat ilmunud inglise- või prantsuskeelne kirjanduslik teodrap ei riivanud natsionaalsotsialismi, kõrvaldati see siiski puhtalt põhimõtte pärast kui vaenlase looming. Isegi Sigrid Undseti omapäraselt põhjamaaine looming keelati, sest kirjanik "olevat end halvasti ülalpidanud", seletati SD-st.

Kuna "Ammukaar" sai väga visalt iga uue numbriga avaldamiseks loa, oli kirjanikel ainsaks võimaluseks end avaldada kas noorte- või naiste ajakirjades, eriti "Ajakirjas Naisele", mille ümber koondus rida meie vanema generatsiooni kuuletajaid, nagu prof. G. Suits, K. E. Sõõt, A. Haava, H. Adamson, proosistidest

Fr. Tuglas, Reed Morn jt. Suits, kelle kogu teaduslik töö oli hävinud 1941.a. sõjasuvel Tartus, oli uuesti üle aastate hakanud luuletama. Suitsu uut luulet inspireerisid nüüd rusuüld ajamotiivid, rahvalaulu laadis loodud miniatüürid kirjaniku kodu hävimisest. Tuglas kirjutab Suitsule 60-a. sünnipäeva puhul 1943.a. endisi aegu meenutavalt: "...kui istume sagedasti üheskoos saravas udus täis päikese süsteeme - me otsijad - trotsijad katuse-kambri-test", siis nüüd on "süda haige mitte mingist poetilisest päevamurest, vaid kõige reaalsemast ajavalust".

Suitsu tolleaegsed luuletused "Elutundmus" /Siin elamu oli/ Nüüd tule-
 ase/ Oli kodu ja kodu/ Näotuks sadanud mass./ Oli elu ja ilu/. Tuhakühmas
 see tase/ Sa imestad: oled veel olemas/ või "Tulekires öö" /Tulekires punas
 viirastuslik öö./ Ei ta küsimud kelle neelas elutöö/ ja "Üle rusu" /Laul
 sõjatulest ja Tartust/ on kõrbenud südame lein/ Seal hilja veel üle rusu/
 kaib keegi kodutu hing/ Ta vaatab ja nagu ei usu/ et rikkend nii maine ta
 ring/ on karmi ajavälu kahestusi kaotatud kodu ja elutöö varemeil.

Samalaadset muret peegeldub tolleaegne M. Underi luulekogu "Mureliku
 suuga", Visnapuu ja B. Alveri ajakirjades avaldatud luulepalad, eriti aga
 Aino Kallase 1944.a. Soomes ilmunud luulevalimik "Surma luik", mille on
 inspireerinud samuti mure ja surmamotiivid. Kirjaniku rajune valu oma kahe
 lapse masendava surma puhul 1940/41 leiab siin haaravas lihtsuses ja valja-
 elamist samuti kui mure Suitsugi luules - ja ometi olid mõlemad aastaid
 minetanud luule. Aino Kallase valu on sama ahastavalt tumm ja küsiv ja kui
 suurekoorem vajutab kannataja põlvili tolmu, on vastuseks: vait on taevas
 vait on maa. -

Vanameistrilt K.E. Söötelt seevastu tiivustab trots ja enesekindlus pat-
 riootilisele luulele, milles "Süngeraskke saatusse veri" ei suuda summutada
 tihet elada "sülitse raskuste vastu, seda eriti luuletuses "Elada
 tihame!"

Anna Haava, kellelt soovitud tellimuslikku luulet, leiab ent oma igar-
 vane töö Jumalas ja kõigis selles, mis on pärit valgusest. Rahva olemas-
 olevate füüsiliste jõudude üheshoidmiseks on luuletaja arvates vaja reli-
 giooni, mis suudaks säilitada inimeses tema parima mina (luuletused "Fan-
 tasia..." ja "Mis helin mis tulin, kui kollade mäng.") Kahjuks ei saanud
 ilmuda Anna Haava memuaarteos "Laanekivi Manni lapsepõlv", mis käsitas au-
 tori lapsevõlve aastaid kodutalus tema sündimisest kuni koolieani ja oli
 huvitava kultuuriloolise taustaga dokument meie minevikust 80 a. tagasi.
 Taotlesin isiklikult selle teose avaldamist kirjaniku 80-a. sünnipäeva^{ks} ok-
 toobris 1944, kuid sama paberipuudus ei lasknud seda mahukat väärtuslikku
 kasikirja, mis sisaldas Anna Haava "Dichtung ja Wahrheiti" ja oli kirjutatud

kirjaniku varisevas kaekirjas, näha päevavalgust.

Tahelepandavaimaks tol ajastul ilmunud proosateoseks osutub kantloma-
ta K. Ristikivi "Rohtaed", meie vanemasse haritlasgeneratsiooni kuuluvat
idealisti käsitlev romaan, mille puhul eriti Hindrey võttis kiitvalt sõna.
"Rohtaias" antud tüüp meie vanema põlve kooliõpetajast, luuletajast klas-
sitsistlike ideaalidega isiksusest on seevõra inimlik, et kaotame talle
südame. Ristikivil on haruldane oskus elada sisse minevikku ja tema maali-
tud pildid meie möödunud sajandi lõpu ja käesoleva sajandi alguse pealin-
nast Tallinnast tunduvad niivõrd intiimsed, et on otse uskumatu, et kirja-
nik pole neid ise kaasa elanud.

Saksa okupatsiooniajal esimesena ilmunud ilukirjanduslik teos A. Gaili-
tsi "Ekke Moor" jätkab kirjaniku endiseid traditsioone põhjamaiste voga-
bund-tüüpide loomisel. Ekke Moor on samasugune ^{muretu} fantaast kui sama autori
Nipernaadi (ka "Toomas Nipernaadi" ilmus nüüd suurekaustalises uues trükis
kunstnik Karruse illustratsioonidega), seikleja nagu Peer Gynt või Olavi
"Laulus tulipunasest lillest". Kodurannad toovad Ekkegi pärast pikki enese-
otsinguid maailmameredelt tagasi koju, kus ootab tema Solveig - Eneken.
"Ekke Mooris" naudime jälle kord Gailitsi huumorisoont nii paljudes stsee-
nides, tema fantaasiat teatud määral romantiliste erandkujude ja piltide
esilemanamises.

Umbes taoline rannukink pesitseb ka Mälgu "Hea sadama" noores peatege-
lases, kus me rannarahva tüüpide galeriis täieneb huvitava kujuga Kipri
Taavi ~~ma~~ kahepalgeline isiksus tais valgust ja varju kujutatud sellise
südamlikkusega, et andestame talle ta varjuküljed. "Heas sadamas" võib
meid endiselt Mälgu poolt hasti edasiantud randlaste dialoog, nende oma-
parane hingeeluja traditsioonid, mis saartel säilunud kauemini kui mandril.

Omamoodi tõusikutüübi maalib Hindrey oma "Taaniel Tümmi tähelernus".
Taaniel Tümmi edasirühkiv, vähe ühiskondlikult mõtlev tüüp ei tule meile ik-
kedale, kuigi ta on eluline. Tümmi ärilised ambitsioonid ja tung pääseda
seltskonda varjutavad ta inimliku poole ja seeparast ebaõnnestumised isik-
likus elus ei arata meil kaastunnet.

Albert Kivikas, kes "Eesti Sõna" esialgse peatpimetajana saadeti ermu
romaanide kirjutama, kuna ta "ei tulnud toime suuparaste juhtkirjade kirjutam-
isega", andis selle tulemusena romaani "Karuskose". See on talupojaraoman
kahest inimpõlvest meie iseseisvuse algastail - pepsiseaduse ellurakendamise
ajastul. Vaatamata sellele, et teoses on palju tollesegset ajakirjandusest
sümmutatud täitematerjali, on teos aktuaalne ja pakub rea haid peatükke tais
inimlikku soojust ja kiindumust oma maalappi, nii asunike kui ka põliste
talupoegade poolele ning südamlikkust tüüpide loomisel. Karuskose Toomas

Sandra Tiit on läbini eestlased ja must muld mõlema kätes õigustatud. Meenutagem vaid paremini kohti romaanis, kus kut^{ju}tatakse asunikku Toomast kündmas oma paikeses läikivat uudismaad või Sandra Tiidu surma oma põllusorval, musta mulla kamakas pigistatud tugevasti pihku. Sakslaste tolerantsemat suhtumist meie vabussõjasaega käsitavasse kirjandusse näitab asjaolu, et sai uues trüki ilmuda Kivikase teos Vabandussõjast, "Nimed marmortahvilil", küll aga toatud karbetega.

Uutes trükkides ilmusid 1943/44 ka Tammsaare "Tõde ja õiguse" kaks esimest köidet, küll võrdlemisi halval paberil. Fr. Tuglase "Valitud novellid" (ilm. jõuluks 1943) sisaldasid valimiku autori varasemast loomingust, kuna ta "Unelmate maa" esitas varem kirjutatud miniatüür^{nalade} kõrval ka motive Tartu sõjasuvest 1941. Malgu novellikogu "Kadunud päike" sisaldas novelle mineviku teemadel.

Eriti kannatas Saksa okupatsioonajal eesti luule. B. Alveri haruldast kunstiküps ja sügav luulekäsikiri "Elupuu", millest mõningad luuletused ilmusid "Ammukaares", käis korduvalt läbi filtri, ikka polnud ta "sõjatahtis". Sama saatus tabas H. Adamsoni mahukat luulevalimikku. Tegasi tuli eitava vastusega Metsanurga mahukas romaan bolshevikaeajast "Kungla rahvas", A. Adamsoni memuaarteos "Neli veskit", mis ilmus nüüd Rootsis, Fr. Tuglase "Pagulasmalestusi 1905-10 (ilmunud nüüd Eestis), milles kajastusid autori poliitilises maapaos veedetud aastad Soomes, Prantsusmaal, Itaalias (katkeid ilmus nim. teosest tollal ka "Ajakirjas Naisele) j.t. H. Mäelo käsikirja "Puhas süda" ei saanudki trükkimiseks ositada, kuna ta käsitles inimese seasmist purifikatsioonilise liikumise ajal, viimane liikumine oli aga parit Inglismaalt. Teoses oli muide muidki puhtkirjanduslikke konarlusid.

Teaduslik kirjandus leidis siiski mõnevõrra rohkem armu ja nii mõnigi teos sai ilmuda, mõne puhul aga soovutati teos juba kohe avaldada saksa keeles, kuna ta ülikooli õpperaamatuna olevat siis käsitatav ka mujal. Jaan Roosi põhjalikku ülevaadet 1941. a suvel hävinenud eesti rahva vaimseist varadest - "Kultuurivarad sõjatules 1941", ei saanud trükkida, kuna ta polnud "sõjatahtis", tähendab ei andnud positiivset tollal kaimasoleva sõja õhutamiseks. Küll aga ilmus perioodiline teos "Eesti rahva kannatuste aastad I ja II", milles ilme stati bolshevistlikku valitsemisega Eestis ja millele oli oodata jarge vastava materjali olmasolu tõttu.

Väikelastekirjandus päris heade pildiraamatute näol oli aga võrdlemisi vasti esindatud, kuna noorsookirjandus puudus täielikult, kui välja arvata sõjaslangenud E. Paikre väikekanstaline esikteos "Vana valge" R. Janno elevalt esitatud "Kassisaba poisid" ja Paikre teise noorsooromaani

käsitajad ei saanud ka ilmuda kuna ei antud luba.

Tehes kirjanduslikku bilanssi meie kahe okupatsiooniajastu kohta, on tulemused sõrmedel ülesloetavad, kui meenutada meie iseseisvusaegset, eriti jõulueelset kirjandusturgu. Õhinal oodati siis uudisteoseid, kuna nüüd leiab ti kas või kordvalt läbi endiseaja väärtteosed. Meie kirjanikkond ei suutnud samuti kohaneda kummagi ajaga ja ootas taas trüki- ja sõnavabaduse aegse kujukaimaks näiteks eestlase kohanemiskatses kahe meie järele haarava suurtõimu vaimsurega on meie parima satiiriku H. Raudsepa näidend "Vaheliku vapustused". Popsi Rein Raskuse vapustusi jälgime suurima mõnutundega. Iga repliik selles komöödias on tabav ja omal kohal, nii valju naeru on vaevalt varem kostnud meie teatris. Saksa võimud kõrvaldasid komöödia alles pärast mõningaid etendusi, kui oli selgunud näidendis peituv mõte. Raudsepp aga saadeti "asumisele" Elva ja ta loominguline tegevus pidurdati. Kogemata katseks "Ajakirjas Naisele" avaldatud katke puhul komöödiast "Meine isa" tuletati jälle kord meelde, et autor on "keelatud". "Vaheliku vapustused" aga kestavad edasi, neid teeme kaasa meie senil, kui Euroopas kord taastatakse uus tõeliselt demokraatlik kord ja Eesti saab jälle vabaks.

-o-o-o-o-o-o-

Stockholm, juulis 1946

/Materjal loenguks Mag. M. Jürma

artiklist "Kauge Kodu" Nr. 2 1946 /

Teateid.
=====

ENIKÜ loengute seerias on praegu valmimas huvitav loengute seri pagulaspõlve eesti kirjandus, milles üksikute loengute kaupa tutvustatakse väljaspool kodumaad ilmunud eesti ilukirjandust. Uus seri on mõeldud kasutamiseks nii üldklubide kokkutulekul, kirjanduse ringides, diskussiooni alusena ja samuti lühiloengutena ühingute kino etendustel.

Keskühingu loengute seeria avardamiseks ja rikastamiseks palutakse peasekretärile saata kohapealsetes ühingutes peetud loengute ja referaatide käsitajate kirju.

Loengutest, mis huvitavad noori, anda üks eksemplar Ühingu skaut-töö juhi kasutusse.